

**ЗБОРНИК РАДОВА
ВИЗАНТОЛОШКОГ ИНСТИТУТА
LV**

UDC 949.5+7.033.2+877.3(05)

ISSN 0584-9888

INSTITUT D'ÉTUDES BYZANTINES
DE L'ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

ZBORNİK RADOVA

VIZANTOLOŠKOG INSTITUTA
LV

Rédacteurs

LJUBOMIR MAKSIMOVIĆ
BOJANA KRSMANOVIĆ

Comité de rédaction

*Stanoje Bojanin, Jean-Claude Cheynet (Paris), Evangelos Chrysos (Athènes),
Dejan Dželebdžić, Vujadin Ivanišević, Jovanka Kalić, Sergej Karpov (Moscou),
Predrag Komatina, Bojana Krsmanović, Aleksandar Loma, Ljubomir Maksimović,
Miodrag Marković, Ljubomir Milanović, Bojan Miljković, Srđan Pirivatrić,
Claudia Rapp (Vienne), Peter Schreiner (Munich), Gojko Subotić, Mirjana Živojinović*

Secrétaire de la rédaction

Predrag Komatina

BEOGRAD
2018

ВИЗАНТОЛОШКИ ИНСТИТУТ
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ

ЗБОРНИК РАДОВА

ВИЗАНТОЛОШКОГ ИНСТИТУТА
LV

Уредници

ЉУБОМИР МАКСИМОВИЋ
БОЈАНА КРСМАНОВИЋ

Редакциони одбор

*Стијаноје Бојанин, Мирјана Живојиновић, Вујадин Иванишевић, Јованка Калић,
Сергеј Кариов (Москва), Предрај Комаћина, Бојана Крсмановић, Александар Лома,
Љубомир Максимовић, Миодрај Марковић, Љубомир Милановић, Бојан Миљковић,
Срђан Пиривајирић, Клаудија Рај (Беч), Гојко Субојић, Еванџелос Хрисос (Атина),
Дејан Целебџић, Жан-Клод Шене (Париз), Пејтер Шрајнер (Минхен)*

Секретар редакције
Предрај Комаћина

БЕОГРАД
2018

Прихваћено за штампу на седници Одељења историјских наука САНУ,
26. децембра 2018.

Ова књига објављена је уз финансијску помоћ
Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

<i>Виниције Лујис, Љубомир Милановић, Византијски литијски крст из Жупе Дубровачке</i> - - - - -	107
<i>Vinicije Lupis, Ljubomir Milanović, The Byzantine processional cros from Župa Dubrovačka</i> - - - - -	124
<i>Emese Egedi-Kovács, Prolégomènes à l'édition critique de la version grecque du manuscrit d'Ivroun de Barlaam et Joasaph (cod. Athon. Ivroun 463)</i> - - - - -	127
<i>Емеше Ејегди-Ковач, Увод у критичко издање грчке верзије ивирунског рукописа Варлаама и Јоасафа (cod. Athon. Ivroun 463)</i> - - - - -	140
<i>Ивана Комаћина, Предраг Комаћина, Византијски и угарски Срем од X до XIII века</i> - - - - -	141
<i>Ivana Komatina, Predrag Komatina, The Byzantine and Hungarian Sirmia in the 10th-13th centuries</i> - - - - -	163
<i>Christian Gastgeber, Die Privilegienurkunden Kaiser Alexios' III. Angelos für das Chilandar-Kloster (1198, 1199). Paläographisch-diplomatisches Resümee im Kontext der Urkunden der Angeloi-Kaiser</i> - - - - -	165
<i>Крисџијан Гасџебер, Хрисовуље цара Алексија III Анђела за манастир Хиландар. Палеографско-дипломатички преглед у контексту повеља царева из дома Анђела</i> - - - - -	178
<i>Архимандрит Тихон (Ракићевић), Маја М. Анђелковић, Александар Сјојановић, Изостављање одредби о туђиновању, покајању, плачу и просвећењу у завршним поукама првог слова Сјугеничкој ѿиѿика Светога Саве</i> - - - - -	179
<i>Archimandrite Tikhon (Rakićević), Maja M. Anđelković, Aleksandar Stojanović, Omitting regulations on alienation, repentance, lament and contemplation in the final lessons of the first chapter of St. Sava's Studenica Typikon</i> - - - - -	199
<i>Тамара Мајовић, Одређивање наследниковог наследника и породични фидеикомис у византијским изворима</i> - - - - -	201
<i>Tamara Matović, Appointing the heir's heir and family trust (fideicommissum) in Byzantine legal sources</i> - - - - -	214
<i>Ελισάβετ Χατζηαντωνίου, Παρατηρήσεις για τον «καθολικὸν ἀπογραφέα» Ἰωάννη Βατάτζη</i> - - - - -	215
<i>Елисаветѿ Хадзианиѿонију, Запажања о „општем апографевсу“ Јовану Ватацу</i> 231	231

<i>Бојана Павловић, Савладарство Јована V Палеолога</i> - - - - -	233
<i>Bojana Pavlović, The co-rulership of John V Palaiologos</i> - - - - -	246
<i>Tamás Mészáros, A Chalkokondyles fragment from the Vaticanus graecus 1890</i>	249
<i>Тамаш Месарош, Фрагмент Халкокондила из рукописа Vaticanus graecus 1890</i>	256
<i>Maria Mavroudi, Comparing Byzantine and Arabic Poetry: Introductory Remarks</i>	257
<i>Марија Мавруди, Поређење византијске и арапске поезије: уводна запажања</i>	269
<i>Bojan Miljković, Semantra and bells in Byzantium</i> - - - - -	271
<i>Бојан Миљковић, Клепала и звона у Византији</i> - - - - -	300
<i>Mihailo St. Popović, Jelena Nikić, Byzantinistik, historische Geographie und Ethnographie in dem Königreich Jugoslavien an dem Beispiel des Professors Milenko S. Filipović und der Philosophischen Fakultät in Skoplje (1925–1940)</i> - - - -	305
<i>Михаило Ст. Појовић, Јелена Никић, Византологија, историјска географија и етнографија у Краљевини Југославији на примеру професора Миленка С. Филиповића и Филозофског факултета у Скопљу (1925–1940)</i> - -	324

МИЛОШ ЦВЕТКОВИЋ
Византолошки институт САНУ, Београд
milos.cvetkovic@vi.sanu.ac.rs

О СТАТУСУ ВЛАХА ХЕЛАДЕ У ТЕМАТСКОМ СИСТЕМУ*

У раду је анализиран војно-административни положај Влаха Хеладе у визан-тијској тематској организацији. Двојицу њихових старешина – Никулицу и архонта Славоту Кармалакија – помиње у свом спису Кекавмен. Иако није сачувано сведочанство о административном рангу јединице хеладских Влаха, анализом података које пружају извори различите провенијенције закључује се да је у Хелади током X столећа или већ на самом његовом почетку конституисана влашка архонтија, која је, по угледу на сличне словенске формације, у другој половини XI или током XII века трансформирана у тему/провинцију Влахију.

Кључне речи: Власи, Хелада, Никулица, Славота Кармалакије, архонт, архонтија, тема, провинција Влахија

The paper analyzes the military-administrative position of the Vlachs of Hellas in the thematic organization of the Byzantine Empire. Two of their leaders – *Nikoulitzas* and the *archōn Sthlabōtas Karmalakēs* – are mentioned by *Kekaumenos* in his text. Although there is no surviving testimony about the administrative rank of the unit composed of the Vlachs of Hellas, an analysis of the information provided in sources of various provenances indicates that a Vlach *archontia* was established in Hellas during or in the early 10th century, and transformed into the theme/province of *Blachie* in the second half of the 11th or over the course of the 12th century, as was the case with similar Slavic formations.

Keywords: Vlachs, Hellas, *Nikoulitzas*, *Sthlabōtas Karmalakēs*, *archōn*, *archontia*, theme, *Provintia Blachie*

* Чланак је настао у оквиру рада на пројекту *Традиција, иновација и идентитет у визан-тијском свету*, бр. 177032, који подржава Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Познати византијски писац XI столећа Кекавмен је у једном од одељака *Σύρραιεῖκου* прибележио како је његов деда Никулица (ὁ πάπλος μου ὁ Νικουλιτζᾶς), у четвртој години владавине цара Василија II (976–1025), преузео управу над Власима Хеладе (... ἀρχὴν τῶν Βλάχων Ἑλλάδος).¹ Садржина поменутог одломка не пружа, међутим, могућност да се проникне у природу овлашћења влашког старешине и сагледа статус Влаха у Царству. Тај недостатак унеколико умањују млађи изворни подаци, различите провенијенције, који византијске Влахе редовно доводе у везу са ратним активностима Цариграда,² што води закључку да је дужност коју је обављао Кекавменов предак, била превасходно војног карактера. Речено потврђује и својеврстан curriculum vitae Кекавменовог Никулице, у којем аутор *Σύρραιεῖκου* набраја некадашње функције старешине хеладских Влаха. Дужности о којима је реч – дука и доместик екскувита Хеладе – сведоче о богатој војничкој каријери; као такве, оне су свакако представљале препоруку за његово именовање на следећу у низу командну функцију која му се приписује – старешинство над влашким војницима у Хелади.³ На који је пак начин влашка јединица била укључена у византијску војну организацију, извори тога доба не говоре. Непознанице проистекле из тога могуће је донекле разрешити анализом млађих писаних сведочанстава – *ἰовελε* цара *Алексија III Анђела Млечанима* из 1198. године, као и *Σύισα* о *ἰοδελι* *Царсῖβα* из 1204 – који су основни извори за проучавање византијске територијално-управне организације с краја XII и почетка XIII века. У њима се на листи ромејских провинција, поред осталих, наводи и *Влахија* (Prouincia Valachie, Provincia Blachie).⁴ Назив ове територијалне јединице је изведен од имена етничке скупине, којом је у доба цара Василија II командовао Кекавменов предак.⁵ У то доба је, иначе, била уобичајена пракса да се на подручјима настањеним неромејским племенима, када се за то стекну услови, формирају теме, чији су називи, попут Другувитије, Велехатије или Вагенитије, сведочили о етничкој структури тамошњег становништва. Те су провинције настале на темељима некадашњих словенских архонтија Дрогувита, Велегезита и Вајунита.⁶ Оправданом се, према томе, чини

¹ Кекавмен, 296, 298.

² Више детаља о војним походима у којима су суделовале влашке војне јединице на стр. 55.

³ Кекавмен, 296, 298.

⁴ *Tafel – Thomas*, *Urkunden*, 266, 486; *Partitio terrarum*, 221, 281–282.

⁵ Етноним Влах, којим су византијски писци означавали латинофоне становнике Царства келтског је порекла. На Балкан је доспео посредством германских и словенских језика. У германским језицима тим термином су означавани припадници келтског народа, Римљани или једноставно странци, *Stānescu*, *Byzantinovlachica*, 433. Словени су пак изразом Влах у почетку називали припаднике романског говорног језгра, а касније је он добио и социјалну компоненту, поставши назив за посебну категорију становништва – сточаре и караванције. О правном статусу *влаха* – сточара у српским средњовековним земљама, в. *Мишић*, *Законске одредбе*, 36сл. Тој теми посвећена је и докторска дисертација „Власи у средњовековној Србији”, чију израду припрема докторанд Филозофског факултета Универзитета у Београду, Миломир Максимовић. Када је реч о историји Влаха на Балкану издваја се синтетски преглед њихове повести *Winnifrith, Vlachs*.

⁶ Детаљније о трансформацији побројаних архонтија у теме/провинције на стр. 15–16.

претпоставка да је и област коју су насељавали Власи, и на њој вероватно уживали извесну аутономију, у једном тренутку трансформисана у тему Влахију, на истоветан начин као и побројане словенске архонтије. Том чину је претходила епоха током које је интеграција Влаха у тематски систем спровођена кроз специфичну територијално-управну форму, о којој се може говорити као о једној од етничких архонтија. У редовима који следе начињен је покушај да се пружи одговори на питања која се тичу њеног настанка, еволуције и карактера. Употреба техничког термина *архонтија* има у овом случају условни карактер будући да се у изворима који сведоче о хеладским Власима тај израз не помиње.

*

У историјској науци још увек нема потпуне сагласности у вези са питањима о пореклу влашких скупина у византијској држави. Оскудност вести о Власима у писаним изворима средњег века, о времену када се они појављују на историјској позорници, свакако је основни разлог томе. Одговоре на поменута питања покушали су да, у складу са методолошким принципима својих наука, пружи и лингвисти и археолози, но и поред тога, „влашко питање” и даље интригира научну јавност.

Најстарији писани извор који сведочи о пореклу византијских Влаха је поменути Кекавменов спис из осме деценије XI столећа. Обавештења о њима у *Стирайеикону* се могу груписати у три скупине. Једну чине вести о учешћу Влаха у устанку против фискалних намета василевса Константина X Дуке 1066. године.⁷ Друга група података се односи на порекло влашке скупине,⁸ док трећа пружа кратку повест о пишчевом претку и заповеднику хеладских Влаха Никулици.⁹

Обавештавајући читаоце о пореклу Влаха, аутор *Стирайеикона* помиње њихову сеобу са простора око Дунава и Саве у Епир, Македонију и понајвише у Хеладу, доводећи их у везу са Дачанима и Бесима – античким народима, који су насељавали простор прекодунавске Дакије, као и територију Тракије¹⁰ (Ὅτιοι γάρ εἰσιν οἱ λεγόμενοι Δάκαι καὶ Βέσοι. Ὁκουν δὲ πρότερον πλησίον τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ καὶ τοῦ Σάου, ὃν νῦν ποταμὸν Σάβαν καλοῦμεν... Οἱ καὶ ἐξεληθόντες τῶν ἐκεῖσε διεσπάρησαν ἐν πάσῃ τῇ Ἠπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ, οἱ δὲ πλείονες αὐτῶν ᾤκησαν τὴν Ἑλλάδα).¹¹ Пресељењу су претходиле учестале борбе са Римљанима;

⁷ Кекавмен, 268сл.

⁸ Кекавмен, 284, 286.

⁹ Кекавмен, 296, 298.

¹⁰ Кекавмен, 527–528 нн. 769, 770; За основне податке, праћене списком литературе, о Дако-Гетима, аутохтоном становништву које је било настањено на обе стране Доњег Дунава, cf. ODB I 577–578 (*Kazhdan*).

¹¹ Кекавмен, 284, 286. Писац уз то наводи да су у суседству влашке постојбине, на подручју око Дунава и Саве, у његово доба, живели Срби. Вест о присуству Срба у Подунављу током XI века истраживачи су често доводили у питање, аргументујући своје тезе познатом чињеницом

Кекавмен посебно истиче победу цара Трајана над Декабелом – познатим дачким краљем¹² – као и стално непријатељско држање Влаха према Царству, услед чега је и дошло до њиховог расељавања.¹³ Истицање везе са Декабелом, и догађајима који су од Кекавменове епохе удаљени читав миленијум, отежава утврђивање прецизне хронологије и узрока који су довели до влашке сеобе на југ Балкана, пружајући истовремено повод појединим истраживачима да се упитају може ли се пружити поверење Кекавменовим подацима о повезаности византијских Влаха са Дачанима и Бесима и њиховој сеоби са севера.¹⁴

О досељавању византијских Влаха са севера, поред Кекавмена, међутим, податке пружа и *Опис источне Европе*, анонимног аутора, с почетка XIV века. Аутор текста пише о освајањима војске *іосіодина Карла*, тј. Каталанцима, који су 1309. године заузели скоро целу земљу Влаха,¹⁵ односно подручје између Македоније, Ахаје и Солуна. Аноним описује Влахе као бројан народ и некадашње римске пастире који су живели на подручју Угарске – где су се налазили пашњаци Римљана – одакле су их Угри протерали. (Notandum est hic quod inter Macedoniam, Achaïam et Thessalonicam est quidam populus ualde magnus et spatiosus qui uocantur Blachi. Qui et olim fuerunt Romanorum pastores ac in Hungaria, ubi erant pascua Romanorum propter nimiam terre uiridatetem et fertilitatem, olim morabantur, sed tandem ab Hungaris inde expulsı ad partes illas fugierunt).¹⁶ Порекло цитираних вести несумњиво треба тражити у угарској

да се средиште српске државе у то доба налазило на тлу Дукље, в. Кекавмен, 528, н. 772. Чини се, међутим, да је поменути Кекавменов исказ веродостојан будући да и други изворни подаци указују на постојање српских насеобина у области око Дунава и Саве, о чему је писала *Комашина*, Срби на путу крстаха, 60.

¹² Кекавмен, 527 н. 767.

¹³ Кекавмен, 284, 286.

¹⁴ Подаци о миграцији византијских Влаха са севера, и њиховој идентификацији са Дачанима и Бесима, у науци су одавно стављени под знак питања. С тим у вези треба поменути анализе цитираног одломка које су начинили В. Томашек, а за њим, у својим студијама о Кекавменовом спису, М. Ђони и П. Лемерл, одбацујући веродостојност поменутог навода. Њихова аргументација – присутна и у новијој литератури посвећеној Кекавменовим вестима – почива на тези да су вести византијског аутора у овом случају анахроне, настале услед коришћења података Касија Диона, посредством Јована Ксифилина или других писаца. Кекавмену се приписује и погрешна представа о положају Трајанове Дакије која је, према мишљењима поменутих научника, византијског аутора довела до повезивања Влаха са античким Дачаним и Бесима, cf. *Tomashek*, *Zur Kunde*, 492–498; *Gyoni*, *Oeuvre*, 129f; *Lemerle*, *Prolégomènes*, 75; *Madgearu*, *Romanians*, 56–57. Г. Литарвин, који је приредио критичко издање Кекавменовог дела, пружа списак обимне литературе посвећене тој проблематици, уз осврт на различите ставове истраживача, не опредељујући се, притом, у потпуности ни за један од њих, Кекавмен, 491–493 н. 648. Чини се, ипак, да је оспоравање Кекавменове вести о влашкој сеоби – изнето пре више од једног века, и након тога често понављано, али без нових доказа – засновано на недовољно уверљивој аргументацији, првенствено на примедбама општег карактера, поготову ако се узме у обзир чињеница да о сеоби говоре и други извори, чија анализа следи у наставку текста.

¹⁵ Опис источне Европе, 156 н. 64.

¹⁶ Опис источне Европе, 102–103.

традицији, првенствено у делу анонимног угарског хроничара, насталом крајем XII, или на размеђи XII и XIII столећа, и *Хроници Симона де Кеза*, написаној крајем XIII века.¹⁷

Дело Анонима Угарског, које представља најстарију сачувану угарску хронику, садржи већи број података о Власима, при чему се они могу разврстати у три групе. Прва садржи обавештења о угарском освајању Паноније и народима које су по доласку Угри тамо затекли. Међу њима су побројани и Власи, *односно* римски пастири.¹⁸ Друга скупина вести се односи на Гела, влашког војводу Трансилваније,¹⁹ док се у трећој налазе подаци о Гладу, господару Баната, у чијој су војсци били регрутовани и влашки одреди.²⁰

Од посебног су значаја подаци похрањени у IX поглављу Хронике. У њему се налази опис Паноније, односно подручја између Дунава и Тисе, уочи угарског освајања, са којим су руске војводе упознале Мађаре, говорећи им да на тој територији живе Словени, Бугари и Власи, *односно* римски пастири (... *quam terram habitarent Sclavi, Bulgarii et Blachii ac pastores Romanorum*).²¹ За себан осврт у овом случају захтева употреба термина *ac*, који се у латинском језику обично употребљава као саставни везник *и*.²² Истраживачи се, међутим, већином слажу да је у синтагми *Blachii ac pastores Romanorum* смисао везника *ac* нешто другачији и да је писац тим термином заправо ближе одредио, односно појаснио етнимом који везнику претходи. Наведени део реченице би у складу

¹⁷ Опис источне Европе, 47–48. Цитиране вести анализирао је А. Мадгиару, који, као и у случају Кекавменове повести, одбацује веродостојност приче о миграцији византијских Влаха са севера – из Паноније, односно Угарске. Своју тезу заснива на претпоставци да је повест о влашкој сеоби настала као последица слободније интерпретације података које је писац преузео из угарских хроника. Као илустрацију свог става он посебно истиче Анонимову причу о Панонцима, некадашњим римским пастирима: У годинама када је Римско царство ослабило, на тло Паноније долазе Угри, који се називају још и Хунима. Они су поразили Панонце и њихових десет краљева, заузели им земљу и населили се на њој, изабравши Атилу за свог вођу. Од тада се та земља по њима зове Угарска (Опис источне Европе, 134–135). Реч је, свакако, о одразу угарске традиције присутне код Симона де Кеза, који је оставио сведочанство о рату Атиле са Аетијем, у којем је учествовало десет краљева са запада (*Scriptores Rerum Hungaricarum I*, 153–154). Порекло приче о влашкој миграцији Мадгиару, дакле, види у пишевом слободнијем тумачењу података преузетих из старијих извора, и повезивању са њему савременим догађајима. Он, притом, сматра да је аутор *Ојиса Источне Евроје* балканске Влахе повезао са Власима старијих угарских хроника првенствено због сличности њихових имена, али не и због стварне везе, која по његовом мишљењу није постојала међу њима. Свој став поткрепљује и пишевим недовољно добрим познавањем прилика у унутрашњости Балкана. С тим у вези посебно истиче помен тигрова и једнорога у Бугарској. С друге пак стране, Мадгиару сматра да је аутор *Ојиса Источне Евроје* добро познавао прилике у Угарској и Албанији, па се, стога, недовољно убедљивом чини његова аргументација којом негира веродостојност вести о пореклу византијских Влаха, cf. *Madgearu, Romanians*, 54–56.

¹⁸ *Scriptores Rerum Hungaricarum I*, 45.

¹⁹ *Scriptores Rerum Hungaricarum I*, 65sq.

²⁰ *Scriptores Rerum Hungaricarum I*, 90.

²¹ *Scriptores Rerum Hungaricarum I*, 45. Сличне податке о Власима бележе и друге, млађе, мађарске хронике, v. *Mirdita*, *Vlasi*, 47.

²² *Latin Dictionary*, 14, 189f.

с тим требало превести: Власи, *односно* римски пастири.²³ Недвосмислен одговор на питање, да ли је у овом случају реч о две одвојене скупине или Влахе треба изједначити са римским пастирима, пружа нешто млађа хроника Симона де Кеза, с краја XIII века, у којој писац наглашава пастирску делатност Влаха (... Blackis, qui ipsorum fuere pastores et coloni, remanentibus sponte in Pannonia).²⁴ Имајући, притом, у виду да су се анонимни аутор најстарије сачуване угарске хронике и Симон де Кеза у писању својих текстова користили истим предлошком из XI века, идентификацију Влаха са римским пастирима у овом случају, чини се, не треба доводити у питање.²⁵

Пастирску делатност Влаха потврђују и извори византијске провенијенције.²⁶ Угарска се пак, с друге стране, уобичајено наводи као земља римских пастира и пашњака, о чему пише и доминиканац Рикард 30-их година XIII века (... tandem venerunt in terram, que nunc Vngaria dicuntur, tunc vero dicebatur pascua Romanorum).²⁷

У време доласка Мађара у Панонију, Власи су, према подацима Анонима Угарског, били присутни не само на подручју између Дунава и Тисе већ и у Трансилванији и Банату. Подаци хронике говоре да је Трансилванијом у то доба владао влашки војвода Гелу (... terre Ultarsiluanе, ubi Gelou quidam Blacus dominium tenebat²⁸... Gelou ducem Blacorum.²⁹), док је подручјем данашњег Баната, између реке Мориш и Вршца, господарио великаш Глад; део његове војске су (заједно с

²³ Питању Влаха у Анонимовом спису посвећена је студија А. Мадгиару, у којој он износи аргументацију у прилог тези о њиховој једнакости са римским пастирима, *Madgearu, Romanians*, 46. У науци је, међутим, и даље прихваћен и став о два одвојених скупинама у синтагми *Blachii ac pastores Romanorum*. С тим у вези треба поменути недавно објављени чланак пољског историчара Р. Гжешика, у коме он пише о анонимовим Власима као прецима потоњих Влаха, који су живели у басену доњег Дунава, односно данашњој Румунији, раздвајајући их од Анонимових *римских ипастира*, за које претпоставља да су, у ствари, били франачки/германски свештеници салцбуршке архиепископије. Појам пастир се у овом случају, сходно његовом тумачењу, не односи на сточаре већ на свештенике, односно духовне пастире, *Grzesik, Blasi*, 25–34.

²⁴ *Scriptores Rerum Hungaricarum I*, 157.

²⁵ *Madgearu, Romanians*, 46.

²⁶ Постоји неколико сведочанстава о Власима – сточарима у средњовековним грчким изворима. Песма Теодора Продрома настала у XII веку, помиње влашки сир, који се могао срести на трпезама у Цариграду, *Roemes prodromiques en grec vulgare*, 55–56. Сточарски начин живота потврђује и вуна коју су Власи производили. У *Алексијади* Ана Комнина описује Влахе као номаде, *Anna Comnena*, 242. Сточарска делатност и у складу с тим трансхумантни начин живота влашког живља довели су до развоја самоуправних институција које су они са собом преносили широм Балкана и средње Европе, cf. *Luković, Self-Government*, 51f.

²⁷ *Аннинский*, *Известия венгерских миссионеров*, 95.

²⁸ *Scriptores Rerum Hungaricarum I*, 65.

²⁹ *Scriptores Rerum Hungaricarum I*, 66. О трансилванијском војводи нису сачувани подаци у другим изворима, што је дало повод бројним истраживачима да посумњају у истинитост Анонимове белешке о Гелу. Један од последњих у низу научника чији је предмет интересовања било то питање јесте више пута цитирани Мадгиару. Он је тој проблематици посветио поглавље у студији о Румунима у *Хроници Анонима Угарског*. Подробно истражујући писане и археолошке трагове, Мадгиару потврђује веродостојност Анонимовог писања о Гелу, *Madgearu, Romanians*, 85f.

Куманима) чинили и влашки одреди (Terram vero, que est a fluvio Mors usque ad castrum Vrschia preoccupavisset quidam dux nomine Glad de Bundyn castro egressus adiutorio Cumanorum, ex cuius progenie Ohtum fuit natus³⁰... magno exercitu equitum et peditum adiutorio Cumanorum et Bulgarorum atque Blacorum.³¹).

Присуство Влаха на тлу Паноније, у време досељавања Мађара, могу да потврде и редови познатог руског текста *Повести минулих лета*, с почетка XII века. Важност овог списка огледа се, поред осталог, у томе што аутор пише и о узроку влашке сеобе. Писац реченог дела, познатог и под именом *Несѣйорова хроника*, пружа, наиме, детаље о мађарском заузимању Паноније – земље у којој су до тада живели Власи а пре њих Словени, које су пак Власи у неком тренутку потчинили. Доласком Мађара, Власи губе своју земљу и бивају протерани са подручја које ће, како наводи писац, постати познато као земља Угарска (Пришедше от вѣстока и устремишася чересъ горы великия яже позвашася горы Угорьския, и почаша воевати на живуцая ту волохи и словѣни. Сѣдяху бо ту преже словѣни, и волохове прияша землю словеньску. Посем же угри прогнаша волѣхи, и наслѣдиша землю ту, и сѣдоша съ словѣны, покоривше я подѣ ся, и оттоле прозвася земля Угорьска).³² Претпоставља се да је аутор при састављању хронике користио податке из несачуваног словенског текста који је настао у Моравској у IX или X веку.³³ У складу с тим је изнета и теза да цитиране вести хроничара треба посматрати као вид пропагандне делатности чији је циљ био истицање древности Словена у Панонији и њихово првенство у односу на дошљаке – Влахе – који су им преотели земљу. На исти начин се тумачи и средњовековна угарска писана традиција којом је наглашавана веза између Хуна и Мађара, односно Атиле и Арпада – циљ је био

³⁰ *Scriptores Rerum Hungaricarum* I, 49.

³¹ *Scriptores Rerum Hungaricarum* I, 90. Одсуство вести о Гладу у другим изворима, као и помињање Кумана на тлу Банага почетком X века, само су неки од разлога који су послужили као повод за бројне дискусије у науци чији је циљ био утврђивање истинитости Анонимових навода. Детаљним освртом на поменути проблем, уз анализу извора различитог порекла, Мадгиару износи уверљиву аргументацију којом потврђује њихову веродостојност, *Madgearu, Romanians*, 32f.

³² *Повесть временных лет*, 15.

³³ *Gyöni, Volochs*, 73–77. *Хроника* садржи повест о *Волохима* који су заузели земљу Словена. Њих су стога поједини истраживачи, попут М. Ђонија, изједначили са Францима, полазећи од чињенице да су Франци, ширећи своју власт ка истоку, заузели поједине словенске земље. Са том теоријом сагласан је и поменути пољски историчар Гжешик, коме је управо идентификација *Волоха* са Францима послужила као аргумент у истицању тезе о франачким (германским) свештеницима који се крију иза термина *pastores Romanorum* (в. нап. 23). Са предложеном идентификацијом се, међутим, не слажу сви, сф. *Dvoichenko-Markov, Russian Primary Chronicle*, 175–187; *Madgearu, Romanians*, 52f. Мадгиару одбацује поистовећивање *Волоха* и Франака, али, с друге стране, предлаже помало натегнуту конструкцију према којој се *Волохи* руске хронике могу идентификовати са Римљанима, односно потомцима Римљана и романизованих становника Паноније, што их чини староседеоцима на том простору, али их, сматра Мадгиару, треба разликовати од Влаха из *Хронике ујарској Анонима*, који су заправо дошљаци на тлу централне Паноније, где су стигли са југа, односно са подручја Срема и средишњег Балкана, одакле су их у IX веку потиснули Бугари, ширећи своју власт на простор између Тимока и Мораве. Као пример наводи миграцију племена Тимочана, приписујући им сасвим упитан влашки етнички карактер, *Madgearu, Romanians*, 81. Идентитетом Тимочана бавио се П. Коматина, који их сврстава у једно од тзв. *Седам словенских племена* којима су Бугари наметнули своју власт по доласку на Балкан 680/681. године, *Komatina, Slavs*, 55f.

истаћи континуитет угарског присуства у Панонији и њихово право на тамошњу земљу, у односу на придошлице Влахе; један од најистакнутијих представника те традиције јесте Симон де Кеца.³⁴

И поред разлика које постоје у тумачењу цитираних одломака, већина истраживача ипак сматра веродостојним податке угарских и руских извора о присуству Влаха на тлу Паноније у време доласка Мађара крајем IX столећа. Кекавмен и анонимни писац *Ойиса истјочне Евроје* су Подунавље и Панонију, односно подручје средњовековне Угарске, такође навели као постојбину византијских Влаха, одакле су они пристигли у Грчку. Оспоравање веродостојности њихових навода о влашкој сеоби са севера, обично је аргументовано примедбама општег карактера, те се стога не чини довољно уверљивим. Коначно, руска хроника *Повести минулих лета* потврђује да је долазак ратоборних Мађара био разлог за влашку сеобу. Према томе се може закључити да су се Власи доселили на тло Царства, тачније у Хеладу, под притиском угарских освајача, који су крајем IX века запосели Панонију. Сходно реченом, време њихове сеобе треба тражити у периоду између 896, када Мађари пристижу, и 979–980, односно четврте године владавине цара Василија II, за коју се везује Никуличино постављење на дужност старешине хеладских Влаха.³⁵

Мишљења научника о узроцима и времену влашке миграције ка југу су подељена. Постоји теза о печенешкој инвазији у Подунављу 30-их година X столећа као основном разлогу пресељења.³⁶ Е. Станеску је пак изнео претпоставку да је део панонских Влаха одлучио да се настани на Балкану, након учешћа у мађарским војним експедицијама јужно од Дунава, током прве половине X века. На исти начин, сматра Станеску, на југу Балкана је заснована и насебина Турака Вардариота, а они су се, по завршетку мађарских војних похода у којима су суделовали, такође, трајно настанили у Византији.³⁷

³⁴ *Madgearu, Romanians*, 53.

³⁵ У вези са појавом Влаха на југу Балкана треба поменути и једну повест која се сачувала у актима светогорског манастира Кастамонит, у којој се наводи како су заокупленост Цариграда унутрашњим верским сукобима у доба иконоклазма искористили Сагудати и Влахоринхини, те су заратили на царство, освојили Бугарску, Македонију и дошли до Свете Горе. Светогорски монаси су касније успели да их умире и покрсте. Скраћену верзију легенде помиње Н. Икономидис у издању кастамонитских аката, cf. *Actes de Kastamonitou*, 99. Помињање Влаха у вези са овим догађајима вероватно је последица временске дистанце са које је састављач документа посматрао ствари. Може се претпоставити, дакле, да је реч о белешци из млађег периода, када су Власи и Словени живели измешани у овим крајевима, в. *Живковић*, *Јужни Словени*, 195–196 н. 549.

³⁶ Такви закључци засновани су на археолошким истраживањима која упућују на то да је под притиском Печенега дошло до пресељења становништа које је до тада живело у приобаљу доњег тока Дунава, cf. *Comşa, Bulgarische Herrschaft*, 422.

³⁷ *Stănescu, Byzantinovlachica*, 436f. Тезу о мађарском пореклу Вардариота посебно је развио Н. Икономидис, цитирајући, поред осталог, и податке Анонима Угарског о мађарском походу против војводе Глада, након којег су угарски великаши прешли на Балкан. Део народа који је учествовао у том походу се по његовом окончању трајно настанио на Балкану. Реч је о скупини загонетног имена *Sobamogera* (*Scriptores Rerum Hungaricarum* I, 93), cf. *Oikonomidès, Vardariotes*, 1–8.

Пресељење Влаха у Византију могло се, међутим, догодити и нешто раније, и то убрзо након доласка Мађара у Панонију 896. године. На такву мисао упућује један одељак из треће књиге *Чуда Светиої Димитрија Солунскої*, објављене у серији *Patrologia Graeca* CXVI, из којег сазнајемо да је на тлу Грчке почетком X века боравила специфична етничка скупина, чији припадници нису говорили грчки језик. Наиме, у вези са арабљанском опсадом Солуна 904. године, у *Чудима* се описује сцена у којој група ходочасника, које писац назива Ἰταλιῶται, путује ка другом граду Царства. По легенди, њих је на том путовању предводио Свети Ахилије. Ходочаснике и њиховог вођу у једном тренутку пресеће Свети Димитрије, заштитник Солуна, доносећи вести о несрећи која је задесила град. Димитрије и Ахилије су стога одлучили да због опасности од Сарацена спас потраже у Ахилијевом месту – Лариси. Изузев њиховог вође и заштитника, *Италиоти* нису говорили грчки језик.³⁸ А. Рисос, који је запазио значај поменутог одељка, сматра да је језик загонетних ходочасника заправо био латински, идентификујући их, притом, са тесалијским Власима.³⁹ С обзиром на то да Кекавмен помиње влашку насеобину у Лариси у XI веку,⁴⁰ а да се Тесалија у млађим изворима редовно описује влашким именом,⁴¹ Рисосово тумачење се чини оправданим.⁴² Израз *Италиоти*, притом, не треба посматрати као одраз географског порекла ларишких Влаха; њега је писац поменутог одељка *Чуда Светиої Димитрија* вероватно употребио желећи да истакне сличност говора латинофоних ходочасника из Ларисе са језиком који се говорио у Италији.⁴³

³⁸ *Miracula* III, 1389, 1392.

³⁹ *Risos, Vlachs*, 202–207.

⁴⁰ В. стр. 57.

⁴¹ В. нап. 75.

⁴² Употреба израза Ἰταλιῶται послужила је Рисосу као ослонац за тезу да су ларишки Власи досељени из Италије, у другој половини IX века. Извори, међутим, не помињу сеобу становништва из Италије на тло Тесалије и Ларису у то доба, услед чега Рисосова хипотеза не делује убедљиво. С друге пак стране, Кекавмен и аутор *Ојиса исѣоче Евроје* недвосмислено бележе Панонију као постојбину хеладских Влаха. Рисос се у свом тумачењу, иначе, ослања на један одељак списа Јована Кинама, у коме византијски историчар из XII века, пишући о ромејској војној експедицији против Мађара 1166/1167. године, помиње на византијској страни и контингент Влаха који је предводио Лав Ватац. Говорећи о њиховом пореклу, Кинам пише да су они били потомци досељеника из Италије (ἐξ Ἰταλίας ἄποικοί), *Sinpatius*, 260. Тешко је, међутим, поверовати да би готово три пуна stoleћа након наводног досељавања *Влаха-Италиоти* у Ларису из Италије (Рисос сматра да се то догодило у IX веку, *Risos, Vlachs*, 203), још увек било истицано њихово италијанско порекло. Поједини истраживачи, попут Н. Јорге, сматрали су да порекло Кинамових Влаха треба тражити у прекодунавској Влашкој, *Iorga, Roumains el Grecs*, 1. Н. Банеску је пак претпоставио да су у питању Власи са простора између планине Балкан и Дунава, који су две деценије касније учествовали у устанку Петра и Асена, *Vanescu, Premiers témoignages*, 305–306.

⁴³ Пре него што се усталила употреба термина Влаха за латинофоне житеље Ромејске државе, они су у делима византијских писаца називани другим именима. С тим у вези ваља поменути Теофанову белешку о Мауру Бесу. Византијски хроничар Теофан, из IX века, додаје етноним Бес имену патрикија Маура, пишући о њему као учеснику ромејске експедиције на Херсон из 711. године, *Theophanes*, 379. Теофанов савременик, цариградски патријарх Нићифор, пишући о истим догађајима, у оквиру *Крајке исѣорије*, Маура помиње само уз титулу патрикије, не наводећи никакву другу одредницу, *Nicéphorus*, 110, 112. У науци је прихваћено становиште да је патрикије

У време на које се односи садржина поменутог одељка *Чуга Светиої Димитрија Солунскої*, етноним Влаха, као ознака за припаднике латинофоне језичке популације у Византији, још увек није био у употреби код грчких писаца, те отуда не чуди коришћење термина *Итјалиоти*. У византијским изворима појам Влаха се први пут среће у делима писаца XI столећа, Јована Скилице и Кекавмена, на месту описа догађаја с почетка владавине цара Василија II.⁴⁴ Пре тога код византијских писаца није постојао општеприхваћени израз као назив за становнике Византије који су говорили различитим дијалектима проистеклим из латинског језика. У вези с тим ваља поменути сведочанство о Власима које се налази у једном акту навпактског митрополита Јована Апокавка из 1221. године, у коме се говори о извесном Влаху Аврилиону Константину, за кога писац каже да је *Ῥωμαίων ἄποκος*, а за Аврилионове сународнике наводи да се они данас (у време састављања акта) називају Власима (... *Βλάχους τοῦτο τὸ γένος ὁ καινὸς ὠνόμασεν ἄνθρωπος*).⁴⁵

Уколико се пружи поверење Рисосовој идентификацији *Итјалиоти*, њихов помен у вези са догађајима из 904. године би се могао тумачити као траг о најранијем присуству Влаха у Хелади. Ако се, притом, узму у обзир помену-та обавештења која упућују на то да су они у Хеладу дошли након досељавања Мађара у Панонији, сеоба Влаха би се могла сместити у временски оквир између 896. и 904. године, дакле у епоху владавине цара Лава VI (886–912).

Будући да нису сачувани изворни подаци који говоре о оружаном сукобу Ромеја и Влаха, и насилном освајању византијских поседа у Хелади, може се изрећи тврдња да је насељавање Влаха на ромејској земљи остварено уз дозволу,

Маур личност идентична са истоименим сермисијанско-бугарским великашом кога помиње писац *Чуга Светиої Димитрија*, *Lemerle, Plus anciens recueils II, 152f; Chronicle of Theophanes (Mango – Scott), 530 n. 4*. Постоји и мишљење да су Маур из *Чуга Светиої Димитрија* и Маур из *Хронографије* заправо отац и син, *Lemerle, Plus anciens recueils II, 153*. Треба још поменути и то да су сачувана два печата с краја VII или почетка VIII столећа са натписима на којима се помиње патрикије Маур (*Zacos – Veglery, Seals I/2, n° 1552, p. 912; n° 2168, p. 1197*). Могуће је да су припадали достојанственику којег помиње Теофан. Траг о Мауру постоји још и на печату с краја VII или почетка VIII века, са натписом на основу којег сазнајемо да је Маурово звање у једном тренутку гласило *архонџ Сермисијана и Бујара*, *Μαυρος, πατρικιος και ἄρχοντας τῶν Σερμησιάνων και Βουλύρων, Zacos – Veglery, Seals I/1, n° 934, p. 635–636*. За разлику од *Чуга Светиої Димитрија* и поменутог печата, Теофанова *Хронографија* је једини извор у којем се уз Маурово име не помињу ни Сермисијани, ни Бугари, већ се његова народност описује изразом *Бес*. При томе треба нагласити да се етноним *Бес* у том контексту не може довести у везу са Бугарима или сматрати синонимом бугарског имена, јер Теофан јасно наглашава када говори о Бугарима. Поставља се, према томе, питање зашто Теофан Маурову етничку припадност дефинише именом *Беса* а не *Сермисијана*. Разлог би могао бити то што се у време када је Теофан састављао свој спис, дакле више од једног века након досељавања латинофоних Сермисијана на Керамисијско поље, њихово етничко име изгубило, вероватно због тога што га ни они сами нису осећали довољно својим, будући да су себе сматрали првенствено Ромејима. Теофан пак желећи да истакне Маурову специфичну етничку припадност, која се разликовала од већинског грчког етницијетета, помиње назив *Бес*, јер је тај етноним, имајући у виду Кекавменово сведочанство о Бесима као прецима Влаха, код византијских писаца очигледно довођен у везу са припадницима романске језичке породице у Царству, *Цвейковић*, Сермисијани, 33–43.

⁴⁴ Scylitzes, 329; Кекавмен, 296, 298.

⁴⁵ *Béès, Unedierte Schriftstücke, 60–62. Cf. Nästurel, Valaques, 95, n. 17.*

односно сагласност Цариграда. Иначе, период владавине Македонске династије (867–1056) епоха је релативно богата изворима, па се стога мало вероватним чини могућност да би такав сукоб промакао перу византијских књижевника тога доба, међу којима је свакако најзвучније име Константина VII Порфирогенита, сина и наследника Лава VI.

Имајући у виду предложени хронолошки оквир сеобе, одлуку, односно дозволу за њихово насељавање на гло теме Хеладе могао је донети управо цар Лав VI. Власи су се пак заузврат обавезали на вршење војне службе у корист Царства. Именовање искусног официра, некадашњег дуке и доместика екскувита Хеладе, Кекаменовог деде Никулице на челу влашке скупине, јасно сведочи о њиховој војној улози у Царству. Такву улогу извори Власима приписују и током наредних столећа. Постојање војних контингената Влаха у структури византијске војске посведочено је у византијском походу на Јужну Италију и Сицилију 1027. године.⁴⁶ Крајем истог столећа, тачније 1090/1091. године, као номади, Власи су били део војске цара Алексија I Комнина (1081–1118). Царева кћи, књижевница Ана Комнина, наводи да је њен отац регрутовао Бугаре, као и оне за које је био карактеристичан номадски живот, који се зову Власима.⁴⁷ Као војни одред, Власи се јављају и у походу цара Манојла I Комнина (1143–1180) против Мађара 1166/1167.⁴⁸

Вршење војне службе је несумњиво била основна обавеза Влаха. Пружање помоћних војних одреда царској војсци било је уобичајена пракса у односима ромејског двора са негрчким племенима на Балкану тога доба, што потврђује случај словенских племена из околине Солуна и Стримона. У време поменуте арабљанске опсаде Солуна 904. године, Словени солунске и стримонске теме су били позвани да пошаљу војне јединице као испомоћ у одбрани града.⁴⁹ О војним дужностима Словена сведочи, затим, и један од одељака *Тактика*, чије се ауторство приписује цару Лаву VI, где аутор, поред осталог, пише како су потчињени Словени ратовали на страни Византинаца.⁵⁰ О томе говоре и други извори из епохе Македонске династије. У 50. глави списа *De administrando imperio* Константин Порфирогенит пише како су пелопонески Словени – Милинзи и Језерити – у време цара Романа I Лакапина, одбили да извршавају војне дужности, из чега се јасно види да је то била једна од њихових главних обавеза према Цариграду.⁵¹ Маињани и Мардаити се, такође, могу сврстати у ред посебних етничких група, чија се лојалност властима на Босфору мерила њиховом спремношћу да извршавају војне задатке које су им додељивали ромејски владари.⁵²

⁴⁶ *Annales Baresnes*, 53.

⁴⁷ *Anna Comnena*, 242. Cf. *Gyoni*, Nom de "Vlahoi", 241–252.

⁴⁸ *Cinnamus*, 260. В. нап. 42.

⁴⁹ *Caminiates*, 19, 20, 38.

⁵⁰ *Taktika*, с.18. 95, р. 470.

⁵¹ *DAI I*, с. 50, р. 232, 234

⁵² Вести о војним обавезама Маињана пружа: *DAI I*, с. 50, р. 236. Обавештења о значају Мардаита за ромејску флоту сачувана су у: *De cerimoniis*, 654, 655, 656, 657, 660, 662, 665, 668; *Haldon*, *Theory*, 205, 207, 209, 213, 217, 221, 223. *Vita Basilii*, 242, 224.

Када је реч о административном статусу влашке заједнице у Царству, извори не откривају пуно тога. Познато је, међутим, да је старешину влашке војне јединице постављао цар. Василије II именовано је Никулицу⁵³ на ту функцију, преместивши га са дужности дуке (δοῦξ Ἑλλάδος) и доместика екскувита Хеладе (δομέστικός τῶν ἔξκουβίτων Ἑλλάδος).⁵⁴ Разлог томе била је, како пише Кекавмен, царева намера да извесног Петра, рођака немачког владара, уздигне на позицију стратега Хеладе. То, ипак, није било могуће, будући да правила нису допуштала именовање странаца на место тематских старешина. Стога је Василије II Петру доделио место доместика хеладских екскувита, на којем се до тада налазио Никулица.⁵⁵ Заузврат, Никулица је постао заповедник Влаха у истој теми.

⁵³ Аутор *Σύραϊσιαικῶνα* Никулицу назива својим дедом – ὁ πάπλος μου (Кекавмен 296). Просопографски подаци о својим прецима које писац предочава доводе до генеалогског проблема, будући да он назива дедом три различите личности: исти степен сродства, али уз одредницу да је реч о деди по мајци, приписује Димитрију Полемарху – ὁ δὲ πρὸς μητρὸς πάπλος μου (Кекавмен, 190); поред тога, својим дедом он назива и стратега Хеладе Кекавмена, за кога каже да је Никуличин „рођак” (Кекавмен 266, 268). Расветљавање међусобних односа три личности и њихових веза са аутором *Σύραϊσιαικῶνα* додатно компликује и чињеница да се у делу Јована Скилице помиње извесни Николица, који је управљао Сервијом током Самуиловог рата са Византијом, Scylitzes, 344. О Кекавменовом породичном стаблу постоји обимна литература. Један од последњих осврта на ту тему пружио је у другом критичком издању Кекавменовог дела Г. Литаврин. Он је мишљења да су постојале три личности са именом Никулица, при чему је, сматра, реч о припадницима три генерације исте породице – деди, оцу и сину: Никулица прве генерације је био дука и доместик екскувита Хеладе, а затим архонт Влаха, осведочен у Кекавменовом спису, његов син, о коме пише Скилица, био је заповедник Сервије, а унук, вођа устанка у Лариси 1066. године, в. Кекавмен, 54сл, 544–546 н. 833. Недовољно јасно презентоване родбинске везе и генеалогски проблеми који из тога проистичу не дозвољавају, међутим, да се још увек са сигурношћу искорачи са терена претпоставки. О Никулици, cf. PmbZ n° 26167.

⁵⁴ Никуличине заслуге су биле повод да га претходни ромејски цареви награде хрисовуљом, додељујући му доживотно звање дуке, именовавши га и доместиком екскувита Хеладе. У четвртој години своје владе, међутим, Василије II му се обратио писмом у којем га обавештава о својој намери да Немца Петра постави на функцију доместика екскувита Хеладе – коју је Никулица обављао од времена Василијевог оца Романа II (959–963) – а заузврат га именује старешином Влаха Хеладе, бележи Кекавмен, 296.

Дужности које аутор приписује Никулици пре ступања на чело јединице хеладских Влаха – дука и доместик екскувита Хеладе – подразумевале су команду над професионалним војним одредима стационарним (или регрутованим) у поменутој теми. Компетенције носилаца функције дуке су се у Византији, иначе, временом мењале. Треба истаћи да је у старијој литератури било заступљено мишљење о једнакости функција дуке и стратега у овом случају, па је у складу с тим Никулица истицан као хеладски стратег (приказ различитих ставова истраживача пружио је Ј. Ферлуга, коментаришући Кекавменове вести у ВИИНЈ III, 195 н. 2). Такво становиште је касније одбачено. У времену о којем је реч, функција дука се обично приписује носиоцима највише војне и цивилне власти у великим композитним и стратешки значајним окрузима на крајњем истоку Царства, потом и на Балкану. У овом случају реч је о изузетку, будући да Хелада није убрајана у најзначајније ромејске теме. Сходно томе, хеладског дуку треба посматрати као локалног официра који је по хијерархијском рангу долазио после тематског стратега, Lemerle, *Prolégomènes* 41f, 88f; *Ahrweiler, Recherches*, 54, 64; Кекавмен, 418 н. 324, 546 н. 834, 547–548 н. 839. С тим у вези треба поменути и занимљиво мишљење Г. Цанкове-Петкове, која сматра да је цар Роман II Никулицу поставио на позицију доместика екскувита, да би га након тога његов син и наследник Василије преместио са тог положаја на чело хеладских Влаха, односно да је Никулица тада постао старешина Влаха Хеладе са титулом дуке, Извори за бугарската историја XIV, 36 н. 5. У Кекавменовој белешци се не може, међутим, пронаћи потврда реченом становишту.

⁵⁵ О пореклу и каријери поменутог Петра не могу се изрећи прецизнији закључци, будући да је Кекавменова вест уједно и једино сведочанство о њему, cf. PmbZ n° 26499.

Милитаризовани систем провинцијске организације – давање управних надлежности војним функционерима – карактеристичан за Византију тога доба, упућује на мисао да је старешина хеладских Влаха, поред војних, могао имати и извесне цивилне компетенције на подручју у којем је била настањена влашка заједница. То потврђује и чињеница да се за Хеладу везује не само присуство војног старешине и њему подређене јединице већ и повеће скупине влашког живља, о чему сведочи Кекавмен када пише о устанку Ларишана против фискалних мера цара Константина X Дуке 1066. године, у којем су суделовали и тамошњи Власи.⁵⁶ Влашке ратнике којима је Никулица командовао не треба, стога, сврставати у ред професионалних најамника; реч је, по свему судећи, о једној врсти народне војске, регрутованој у влашким насеобинама Хеладе, односно Тесалије.

Оправдано је претпоставити да су насеобине о којима је реч биле део управне целине, на челу са архонтом. Носиоца тог чина помиње Кекавмен набрајајући учеснике побуне у Лариси 1066. У питању је извесни Славота Кармалакије (Σθλαβωτᾶς ὁ Καρμαλάκης).⁵⁷ Славота је предводио Влахе који су заједно са Грцима из Ларисе подигли буну против повећаних пореских обавеза. На чело побуњеника невољно је тада стао византијски аристократа Никулица Делфин, који се у почетку противио побуни и о њеним припремама обавестио цара. Пасиван став цара је, међутим, подстакao устанике на борбу. Никулица се цару обраћао наново и у време када се устанак проширио, молећи га да укине увећање пореза уколико жели да се побуна смири. Тога пута цар је послао одговор, а Никулица је заузврат позвао устанике да се врате кућама. Славота Кармалакије је био један од оних који га нису послушали, због чега га је, као и вођу ларишких Грка Теодора Скривона Петаста, Никулица заточио. Побуна је након тога спласнула.⁵⁸ Повод за подизање буне били су повећани фискални намети, дакле економске побуде, те му не треба приписивати етнички „влашки” карактер.⁵⁹

Пажњу у овом случају, поред осталог, привлачи словенско порекло имена влашког вође,⁶⁰ које представља несумњив траг о суживоту словенског и влашког живља на тлу Тесалије.⁶¹ Важна ствар коју треба, међутим, посебно истаћи

⁵⁶ У време устанка жене су биле са стадима у планинама „Бугарске”, Кекавмен, 274. Појам Бугарска се у овом случају односи на црквену провинцију, односно Охридску архиепископију, која је обухватале велики део некадашње Самулиове државе, односно простор средишњег Балкана, в. *Комашина*, Појам Бугарске, 41 сл.

⁵⁷ Кекавмен, 280.

⁵⁸ Кекавмен, 268 сл.

⁵⁹ *Gyoni, Oeuvre*, 142f. В. ВИНЈ III, 215–216 н. 72 (*Ферлуја*).

⁶⁰ У коментару који прати текст критичког издања Кекавменовог дела, приређивач наглашава да Славотино име води порекло од једног од облика термина којим су Ромеји означавали Словене – Σθλαβωι, Кекавмен 512 н. 713.

⁶¹ О узајамним словенско-влашким везама сведочи и име још једног од устаника – Беривоја Влаха (Βερβόης ὁ Βλάχος) – у чијој кући је одржан састанак устаничких вођа, Кекавмен, 272. Реч је о првом Влаху чије је име остало забележено у изворима, *Gyoni, Oeuvre*, 137 н. 1. Име Беривоје одговара словенском имену Боривоје, в. ВИНЈ III 214 н. 64 (*Ферлуја*).

када је о Славоти Кармалакију реч, јесте то што му аутор *Сѣрайѣеикона* приписује звање *архонѣа*. Познато је да се појам *архонѣ* у византијским изворима не употребљава увек у својству техничког термина.⁶² Стога се не може са сигурношћу тврдити да је чин који аутор *Сѣрайѣеикона* приписује Славоти представљао његово официјелно достојанство.⁶³ Имајући, међутим, у виду да је влашка јединица у Хелади до краја XII века трансформисана у тему – на истоветан начин као поједине словенске архонтије – чувајући своје етничко име у називу тематске јединице, оправданом се чини претпоставка да је уздизању у тематски ранг претходио период током којег је интеграција Влаха, као и у случају Словена, остваривана путем архонтије; један од заповедника влашке архонтије, односно њен архонт, могао је, према томе, бити Славота Кармалакије.

Тема, односно, *Provincia Valachie* је забележена у *Повељи цара Алексија III Анђела Млечанима*⁶⁴ из 1198, док се у *Сѣису о њогели Ромејској царѣива*⁶⁵ из 1204. године наводи *Provincia Blachie*. Трансформацији у ранг провинције/теме претходило је време постепене интеграције влашке јединице, која је, као и у случају словенских архонтија (склавинија), остваривана устаљеним методама. Врло јасан однос цариградског двора према неромејским скупинама, посебно Словенима, чији је крајњи циљ био њихова потпуна хеленизација и укључивање у ромејски државни систем, илуструје одломак *Такѣика* Лава VI у коме цар пише како је његов отац Василије I подредио Словене ромејским архонтима, погрчио их и покрстио, придобивши их на тај начин да се боре на њиховој страни.⁶⁶ Нема разлога сумњати да је активност коју Лав VI приписује свом оцу представљала убицајену праксу у византијској политици према словенским и другим неромејским племенима на Балкану, што је у крајњем исходу резултирало трансформацијом различитих самоуправних неромејских архонтија у провинције.

На тај начин је остварена потпуна интеграција Дрогувита, Велегезита, Вајунита и Смољана, чијим су именима називане теме, почев од X века. Прва у низу архонтија која је била претворена у тему јесте Другувитија. То се десило средином X столећа, свакако пре 971. године, када је у *Ескоријалском ѣакиѣикону* забележен другувитијски стратег (ὁ σφραττηδὸς Δρουγουβιτείας).⁶⁷ До краја XII столећа ранг теме добија и велегезитска јединица, о чему сведоче *Повеља цара*

⁶² Кекавмен у свом спису термином *архонѣ* назива бугарског цара Симеона (Кекавмен, 198); затим византијске аристократе, војне функционере и официре флоте (Кекавмен, 254, 292, 302, 308), а приписује га и далматинском старешини Доброни (Кекавмен, 316; уп. Исто, 595сл. н 991).

⁶³ Литаврин сматра да је реч о старешини једног или више влашких катуна, Кекавмен 512 н. 712.

⁶⁴ *Tafel – Thomas, Urkunden*, 266. У том документу се у низу хартуларата (пореско-административних јединица), побројаних после навођења провинције Влахије, помиње и хартуларат Езера (*Tafel – Thomas, Urkunden*, 267), назван вероватно по Езеви, коју помиње Ана Комнина у *Алексијаџи*, као место насељено Власима, *Anna Comnena*, 154.

⁶⁵ *Tafel – Thomas, Urkunden*, 486; *Partitio terrarum*, 221, 281–282.

⁶⁶ *Taktika*, с. 18. 95, р. 470.

⁶⁷ *Listes de préséance*, 267.

Алексија III Млечанима из 1198. године, у којој се помиње Prouincia Velechatie,⁶⁸ као и *Сѷис о ѱодели Ромејској царсѷива* из 1204, у коме постоји помен Provincia Velechative⁶⁹. У *Сѷису о ѱодели Царсѷива* забележена је и Vagenetia,⁷⁰ чији назив у основи садржи племенско име словенских Вајунита. У документу *Refutatio Marini Geni* из наредне, 1205. године, помиње се Prouincia Vagenecie али и Catepanikium Vagenetie.⁷¹ У списима охридског архиепископа Димитрија Хоматина Βαϋεντια је означена као тема.⁷² Током XI века у ранг теме је уздигнут и округ Смољана. Сачуван је акт стратега и анаграфевса Смољана Јована Катафлорона из 1079. године.⁷³ Тема Смољана помиње су и у *Тѷиѷику* Григорија Пакуријана из 1083. године.⁷⁴

Сходно изнетим подацима, корене провинције (теме) Влахије која је постојала на прелазу из XII у XIII столеће свакако треба тражити у војно-управном оквиру организовања влашке заједнице у Хелади током претходних векова.⁷⁵ Иако се у изворима не помиње званични административни ранг влашке јединице, сличност са побројаним склавинијама, уз то и чињеница да Кекавмен влашком старешини приписује чин архонта, упућују на закључак да су Влаши Хеладе првобитно били организовани у оквиру етничке архонтије. Она је

⁶⁸ *Tafel – Thomas, Urkunden, 265.*

⁶⁹ *Tafel – Thomas, Urkunden, 488; Partitio terrarum, 222, 285.*

⁷⁰ *Partitio terrarum, 220.*

⁷¹ *Tafel – Thomas, Urkunden, 570.* Катепаникиони су у позној Византији постали основне територијално-управне јединице провинцијске организације у Царству, наследивши на одређени начин улогу тема. Стога не чуди што се у цитираном документу катепаникион и провинција/тема Вагенечија стављају у исти ранг, в. *Максимовић, Провинцијска управа, 43сл.*

⁷² Chomatenos, n° 37, p. 136; n° 44, p. 161; n° 95, p. 318; n° 104, p. 339, 340; n° 133, p. 406.

⁷³ Actes de Lavra I, n° 39, p. 219f.

⁷⁴ *Lemerle, Typikon de Gregoire Pakourianos, 155f.*

⁷⁵ Појам Влахија (Wallachia) у изворима се први пут помиње у делу јеврејског путописца Бењамина из Туделе, који пише 60-их година XII века. Путујући кроз Тесалију, он помиње област настањену Власима, о којима оставља прилично негативан приказ. Пише да су полудивљи горштакци који силазе са планина и пљачкају народ, Itinerary of Benjamin of Tudela, 11. Треба рећи да такво виђење Влаха није усамљен пример. Нимало лепшу слику о Власима није оставио ни Кекавмен, који, такође, истиче њихове лоше особине, описујући их као превртљиве и лажљиве, Кекавмен, 284сл. Од краја XII века, израз Влахија се помиње као назив за Бугарску државу, на простору између Дунава и планине Балкан, *Soulis, Влаχία, 491* п. 3. У то време, с друге стране, као назив за Тесалију, јавља се израз Велика Влахија – Μεγάλη Βλαχία. Први међу византијским писцима који Тесалију назива тим именом био је Никита Хонијат, Nicetas Choniates, 841. Именом Велика Влахија Тесалију називају и Георгије Акрополит и Георгије Пахимер, Acropolites, 43, 61; Pachumèrès I, 117. Топоним Велика Влахија, притом, није био само географски назив већ је имао и карактер техничког термина византијске администрације. Постојала је, наиме, управна јединица под тим именом којом је 1276. године управљао кефалија Раул Комнин, Acta et diplomata IV, n° 38, p. 420. В. *Максимовић, Византијска провинцијска управа, 81; Ферјанчић, Тесалија, 67.* Велику Влахију помиње и хроничар IV крсташког рата Анри де Валансјен, cf. Henri de Valenciennes, 49. После Пахимера у изворима се навођење Велике Влахије везује за прекодунавску државу Влаха. С друге стране, у Византији се јављају топоними Μικρά Βλαχία (у Етолији) и Άνω Βλαχία (између Епира и Тесалије), cf. *Soulis, Βλαχία, 494; Soulis, Thesasaillian Vlachia, 273.*

конституисана највероватније током X столећа, можда већ око 900. године, са доласком Влаха на подручје Хеладе. Заповедништво над том формацијом преузео је у четвртој години владавине цара Василија II Кекавменов деда Никулица – реч је о првим годинама вишедеценијског сукоба Византије са Самуилом. Имајући у виду да се дугогодишња борба одвијала и на тлу Тесалије, хеладски Власи су несумњиво били погођени ратним дејствима.⁷⁶ Чини се, ипак, да устанак комитопула и четири деценије ратовања са Византијом нису битно утицали на административни положај Влаха у Царству. Они се и средином XI столећа, у време устанка против Константина X, помињу као засебна скупина у Тесалији, односно теми Хелади, са архонтом на челу. Време трансформације архонтије хеладских Влаха у тему Влахију, према томе, треба тражити у раздобљу између 1066. године, када се помиње архонт Славота, и 1198, када је провинција са влашким именом већ била установљена.

⁷⁶ Када је реч о улози Влаха у устанку Самуила и његове браће, треба поменути занимљив детаљ из Скиличине *Историје*. Скилица бележи да су извесни Власи убили Самуиловог брата Давида. Реч је о догађају који се збио 976. године, на самом почетку побуне комитопула. Тада је Давид, најстарији син комеса Николе, страдао μέσον Καστωρίας καὶ Πρέσπας εἰς, καὶ τὰς λεγόμενας Καλάς δρυς παρὰ τινῶν Βλάχων ὀδύτων, Scylitzes, 329. У науци још увек није са сигурношћу утврђено ко се крије иза израза Βλάχοι ὀδίτοι. Постоји мишљење да је њиме означавана посебна категорија влашког становништва – ђелатори. Појам ὀδός, који се налази у корену ове речи, са значењем пут, одговара румунском термину cale, *Stănescu, Byzantinovlachica*, 413f. Румунски, односно, влашки израз кале налази се пак у корену термина ђелатор, који је у српским средњовековним актима означавао категорију Влаха, посвећених транспортној и пастирској служби. Предложено објашњење, међутим, не наилази на пуну сагласност у науци, в. С. *Пиривајрић*, Самуилова држава, Београд 1998, 79–80 н. 17.

Василијевом реокупацијом Балкана у састав Ромејске државе су укључени различити народи који су живели у унутрашњости Балканског полуострва. Поменути цар је тада оформио аутокефалну Охридску архиепископију, и у њој епископију Влаха. У једној од три цареве повеље, којима је утемељена Охридска архиепископија, помиње се епископ Влаха као суфраган Охридског архиепископа. Епархија се помиње под називом Βρεανούρης ἤτοι Βλάχων. *Notitiae*, n° 13^{85b}. Сведочанство о епископији Влаха садржи и запис са једног грчког рукописа из XI века, *Мошин*, Рукописи, 227. Из Василијеве повеље сазнајемо и то да је охридски архиепископ имао право да убире каноник каὶ τῶν ἀνὰ πᾶσαν Βουλγαρίαν Βλάχων, *Gelzer, Ungedruckte*, 46. Термин Бугарска се у овом случају односи на подручје архиепископије, в. нап. 56. Треба рећи да ни до данас није са сигурношћу утврђено где се налазило седиште њиховог епископа. Топоним Вреанога није поуздано убициран. Поједини истраживачи, нпр. С. Драгомир и М. Ђони, предлагали су као могућа решења област око данашњег Врања, или око Доњих или Горњих Врановаца код Прилепа, *Gyoni, Evché vlaque*, 224f (становиште С. Драгомира предочено је на основу интерпретације М. Ђонија у поменутом раду). Ђорђе Бубало је пак мишљења да се топоним односи на планински масив, односно планине Βαρνοῦς и Βέρνο на северу Грчке, а да је само седиште епископа било у Хлерину, што су као једну од могућности истакли и Драгомир и Ђони, *Бубало*, Влахо епископ или влахоепископ, 217сл. Таква становишта заснована су првенствено на етимолошкој сличности назива тих места са топонимом који се везује за епископију Влаха.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Извори – Primary Sources

- Acta et diplomata Graeca medii aevi IV, edd. *F. Miklosich – I. Müller*, Vindobonae 1871.
- Actes de Kastamonitou, Archives de l'Athos IX, ed. *N. Oikonomidès*, Paris 1978.
- Actes de Lavra I. Des origines à 1204, edd. *P. Lemerle, A. Guillou, N. Svoronos, D. Papachryssanthou*, Archives de l'Athos V, Paris 1970.
- Annae Comnenae Alexias, edd. *D. R. Reinsch – A. Kambylis*, Corpus Fontium Historiae Byzantinae 40/1, Berlin – New York 2001.
- Annales Barenenses, Lupi Protospatharii Annales, Monumenta Germaniae Historica, Scriptores, Scriptores V, ed. *G. H. Pertz*, Hannoverae 1844.
- Bèès N. A.*, Unedierte Schriftstücke aus der Kanzlei des Johannes Apokaukos des Metropolitens von Nau-paktos (in Aetolien), Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher 21 (1976) 57–160.
- Chronographiae quae Theophanis continuati nomine fertur liber quo Vita Basilii Imperatoris amplectitur, ed. *I. Ševcenko*, Corpus Fontium Historiae Byzantinae 42, Berlin 2011.
- Constantine Porphyrogenitus, De Administrando Imperio, vol. I, edd. *Gy. Moravcsik – R. J. H. Jenkins* (New, Revised Edition), Corpus Fontium Historiae Byzantinae 1, Washington, D. C. 1967.
- Constantini Porphyrogeniti imperatoris De ceremoniis aulae Byzantinae I, ed. *J. J. Reiske*, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae 16, Bonnae 1829.
- Demetrii Chomateni Ponemata Diaphora, ed. *G. Prinzing*, Corpus Fontium Historiae Byzantinae 38, Berlin – New York 2002.
- Gelzer H.*, Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverzeichnisse der orientalischen Kirche II, Byzantinische Zeitschrift 2 (1893) 22–72.
- Georges Pachymères Relations Historiques I, edd. *A. Failler – V. Laurent*, Corpus Fontium Historiae Byzantinae 24/1, Paris 1984.
- Georgii Acropolitae Opera I, ed. *A. Heisenberg*, Stutgardia 1903.
- Haldon J.*, Theory and Practice in Tenth-Century Military Administration: Chapters II, 44 and 45 of the *Book of Cerimonies*, Travaux et Mémoires 13 (2000).
- Henri de Valenciennes, Histoire de l'empereur Henri de Constantinople, ed. *J. Longnon*, Documents relatifs à l'histoire des croisades, Paris, 1948.
- Ioannis Caminiatae de expugnatione Thessalonicae, ed. *G. Bohlig*, Corpus Fontium Historiae Byzantinae 4, Berlin 1973.
- Ioannis Cinnami epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum, ed. *A. Meineke*, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae 13, Bonnae 1836.
- Ioannis Scylitzae Synopsis Historiarum, ed. *I. Thurn*, Corpus Fontium Historiae Byzantinae 5, Berlin – New York 1973.
- Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles, ed. *N. Oikonomidès*, Paris 1972.
- Miracula Sancti Demetrii II–III, ed. *J. P. Migne*, Patrologiae cursus completus, Series Graeca, t. 116, Paris 1857.
- Nicephori Patriarchae Constantinopolitanae Breviarium Historicum, ed. *C. Mango*, Corpus Fontium Historiae Byzantinae 13, Washington, D. C. 1990.
- Nicetae Choniatae Historia, ed. *I. Bekker*, Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae 35, Bonnae 1835.
- Notitiae episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae: texte critique, introduction et notes, ed. *J. Darrouzès*, Paris 1981.
- Partitio terrarum Imperii Romaniae, ed. *A. Carile*, Studi Veneziani 7 (1965) 125–305.
- Poemes prodromiques en grec vulgare, edd. *D. C. Hesselig – H. Pernot*, Amsterdam 1910.
- Scriptores Rerum Hungaricarum I, ed. *E. Szentpétery*, Budapest, 1937.

- Tafel G. L. Fr. – Thomas G. M.*, Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig I, Wien 1856.
- The Itinerary of Benjamin of Tudela, ed. *M. N. Adler*, London 1907.
- Theopanis Chronographia I, ed. *C. De Boor*, Lipsiae 1883.
- Zacos G. – Veglery A.*, Byzantine Lead Seals I, Basel 1972.
- Аннинский С. А.*, Известия венгерских миссионеров XIII–XIV вв. О Татарах и восточной Европе, Исторический архив III, Москва – Ленинград 1940.
- Анонимов Опис источне Европе (Anonymi Descriptio Europae Orientalis), пр. *Т. Живковић, В. Пећковић, А. Узелац*, Београд 2013.
- Византијски извори за историју народа Југославије III, ур. *Г. Осиројорски – Ф. Баришић*, Београд 1966.
- Извори за бугарската историја XIV, Грчки извори за бугарската историја VII, пр. *С. Лишев, П. Тивчев, В. Тџикова-Заимова, Г. Цанкова-Петрова*, Софија 1968.
- Кекавмен, Совети и раскази, Поучение византијског полководца IX века, пр. *Г. Г. Литаврина*, Санкт-Петербург 2003.
- Мошин В.*, Ракописи на Народниот музеј во Охрид, Народен музеј во Охрид. Зборник на трудови, Охрид 1961.
- Повесть временных лет, пр. *Д. С. Лихачев*, под ред. *В. И. Адриановой-Перетц* (доп. *М. Б. Свердлов*), 2-е изд. 1996.

Литература – Secondary Works

- A Latin Dictionary. Founded on Andrews' Edition of Freund's Latin Dictionary, revised, enlarged, and in gaet part rewritten by *Ch. T. Lewis* and *Ch. Short*, Oxford 1975.
- Ahrweiler H.*, Recherches sur l'administration de l'empire byzantine aux IXe–XIe siècles, Bulletin de Correspondance hellénique 84 (1960) 1–111.
- Banescu N.*, Les premiers témoignages byzantins sur les Roumains du Bas-Danube, Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher 3 (1922) 279–310.
- Comşa M.*, Die bulgarische Herrschaft nördlich der Donau während des IX. Und X. Jh. Im Lichte der archäologischen Forschungen, Dacia IV (1960) 395–422.
- Dvoichenko-Markov D.*, The Russian Primary Chronicle and the Vlachs of Easter Europe, Byzantion 49 (1979), 175–187.
- Grzesik R.*, Blasi and Pastores Romanorum in the *Gesta Hungarorum* by an Anonymous Notary, Res Historica 41 (2016) 25–34.
- Gyoni M.*, L'évêché vlaque de l'archevêché bulgare d'Achris aux XIe–XIVe siècles, Études slave et roumaines I (1948) 224–233.
- Gyoni M.*, L'oeuvre de Kekaumenos source de l'histoire roumaine, Revue d'histoire compare 23 (1945) 96–180.
- Gyoni M.*, Le nom de "Vlahoi" dans l'Alexiade d'Anne Comnène, Byzantinische Zeitschrift 44 (1951) 241–252.
- Gyóni M.*, Les Volochs des Annales primitives de Kiev, Études slaves et roumaines 2,1 (1949) 56–92.
- Iorga N.*, Roumains el Grecs au cours des siècles, Bucarest 1921.
- Komatina P.*, The Slavs of the Mid-Danube Basin and the Bulgarian Expansion in the First Half of the 9th Century, Zbornik radova Vizantološkog instituta 47 (2010) 55–82.
- Lemerle P.*, Le typikon de Gregoire Pakourianos (décembre 1083), Cinq études sur le XIe siècle byzantin, Paris 1977, 113–191.
- Lemerle P.*, Prolégomènes à une édition critique et commentée des Conseils et Recits de Kékauménos, Bruxelles 1960.
- Les plus anciens recueils des miracles de saint Démétrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans II. Commentaire, *P. Lemerle*, Paris 1981.

- Luković M.*, Self-Government Institutions of Nomadic and Semi-Nomadic Livestock Breeders in the Balkans and in the Carpathian Regions in the Late Medieval and Early Modern Periods, *Res Historica* 41 (2016) 51–94.
- Madgearu A.*, The Romanians in the Anonymous Gesta Hungarorum. Truth and Fiction, Cluj-Napoca 2005.
- Mirdita Z.*, Vlasi u historiografiji, Zagreb 2004.
- Nästurel P.*, Les Valaques balcaniques aux Xe – XIIIe siècles, *Byzantinische Forschungen* 7 (1979) 89–112.
- Oikonomidès N.*, Vardariotes – W.I.nd.r – V.n.nd.r: Hongrois installés dans la vallée du Vardar en 934, *Sudost-Forschungen* 32 (1973) 1–8.
- Oxford Dictionary of Byzantium I, ed. *A. Kazhdan et al.*, New York – Oxford 1991.
- Prosopographie der mittel- byzantinischen Zeit (867–1025), edd. *R.-J. Lilie et al.*, Berlin, 2013.
- Risos A.*, The Vlachs of Larissa in the 10th Century, *Byzantinoslavica* 51/2 (1990) 202–207.
- Soulis G. Ch.*, The Thesassilian Vlachia, *Зборник радова Византолошког института* 8/1 (1963) Melanges G. Ostrogorsky, 271–273.
- Soulis G. Ch.*, Βλαχία – Μεγάλη Βλαχία – ή ἐν Ἑλλάδι Βλαχία, Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλου, Athēnai 1953 489–497.
- Stănescu E.*, Byzantinovlachia. I: Les Vlaques à la fin du Xe siècle – début du XIe et la restauration de la domination byzantine dans la péninsule Balkanique, *Revue des études sud-est européennes* 6 (1968) 407–438.
- The Chronicle of Theophanes Confessor, trans. and comm. *C. Mango – R. Scott*, Oxford 1997.
- Tomaschek W.*, Zur Kunde der Hämus – Halbinsel, *Sitzungsber. der phil. — hist. Classe der kais.Akad. der Wissenschaften* 99, 1882.
- Winnifrith T. J.*, The Vlachs: The History of a Balkan People, London 1987.
- Бубало Ђ.*, Влахо епископ или влахоепископ, *Зборник радова Византолошког института* 39 (2001/2002) 197–220.
- Живковић Т.*, Јужни Словени под византијском влашћу (600–1025), Београд 2002.
- Комајићина И.*, Срби на путу крсташа, *Историјски часопис* 64 (2015) 55–83.
- Комајићина П.*, Појам Бугарске у XI и XII веку и територија Охридске архиепископије, пр. *Б. Крсмановић, Љ. Максимовић, Р. Рагић*, *Византијски свет на Балкану I*, Београд 2012, 41–56.
- Максимовић Љ.*, Византијска провинцијска управа у доба Палеолога, Београд 1972.
- Мишић С.*, Законске одредбе о Власима у повељама Немањића, *Браничевски гласник* 7 (2010) 36–47.
- Ферјанчић Б.*, Тесалија у XIII и XIV веку, Београд 1974.
- Цвејковић М.*, Сермисијани – Преци појединих влашких скупина? Прилог проучавању порекла влашких заједница на југу Балканског полуострва, ур. *Л. Симеонова – Л. Тасева*, *Средновековните Балкани като световен крџостопџт: контакти и обмен*, *Studia Balcanica* 32, Софија 2017, 33–43.

Miloš Cvetković

Institute for Byzantine Studies, SASA, Belgrade

milos.cvetkovic@vi.sanu.ac.rs

ON THE STATUS OF THE VLACHS OF HELLAS IN THE THEME SYSTEM

This text is the result of researching the military-administrative position of the Vlachs of Hellas in the Byzantine thematic organization. Their origin is to be sought in the territory of Pannonia, which was inhabited by Vlachs at the time of the arrival of Hungarians in the late 9th century, as attested by Hungarian and Russian sources.

Kekaumenos and the anonymous author of *Descriptio Europae Orientalis* also mention the Danube valley and Pannonia, i.e. the territory of medieval Hungary, as the homeland of Byzantine Vlachs. Finally, the Russian chronicle *Tale of Bygone Years* confirms the arrival of belligerent Hungarians as the event that prompted the great migration of Vlachs. The Vlach relocation to the Byzantine Empire could have occurred around 900, as indicated in a passage in the third volume of the *Miracles of Saint Demetrius*, published in the edition *Patrologia Graeca* CXVI, which informs as about the presence of the peculiar group of *Italiōtai* on Greek soil in the early 10th century. If the identification of *Italiōtai* with the Latin-speaking Vlachs of Thessaly suggested by A. Riso is to be believed, their mention in relation to the events of 904 would represent evidence of the earliest Vlach presence in Greece. In view of these reports indicating that they came to Hellas after the Hungarian settlement of Pannonia, the Vlach migration can be dated to the period 896–904.

As is known, the commander of the Vlach military unit was appointed by the emperor. To this office Basil II appointed *Kekaumenos*'s grandfather *Nikoulitzas*, transferring him from the office of *doux* and *domestikos tōn exkoubitōn* of Hellas. The militarized system of provincial organization characteristic of the Byzantine Empire of the time suggests that, in addition to his military authority, the commander of the Vlachs of Hellas could have enjoyed some civil powers in the territory inhabited by the Vlach community. Vlach settlements in Hellas were part of an administrative division headed by an *archōn*. The bearer of this office, *Sthlabōtas Karmalakēs*, is mentioned by *Kekaumenos* among the participants of the revolt in Larissa against Constantine X in 1066.

Since the Vlach unit in Hellas was transformed into a theme by the end of the 12th century – in the same way as some Slavic *archontiai* – preserving their ethnonym in the name of the theme, it seems justified to assume that its promotion to the rank of theme was preceded by a period when the integration of Vlachs was achieved through the *archontia*, as had been the case with Slavs. The use of the technical term *archontia* is in this case provisional, since it does not appear in any sources testifying about the Vlachs of Hellas. It was probably established in the 10th century, possibly as early as 900, following their arrival in the territory of Hellas. The time of the transformation of the *archontia* of the Vlachs of Hellas into the theme of *Blachie* is to be sought in the period from 1066 (the date of the reference to *archōn Sthlabōtas*) and 1198, when the province bearing the Vlach name had already been established. The theme or *Prouincia Valachie* is recorded in the charter issued by Alexios III Angelos to Venice in 1198, while the *Partitio terrarum imperii Romaniae* of 1204 mentions *Provintia Blachie*.